

“CAN VERİRİM, KAN DÖKERİM”: DERS KİTAPLARINDA MİLİTARİZM¹

Ayşe Gül Altınay²

2007-2008 öğretim yılında 6. sınıfa giden yaklaşık 1,5 milyon öğrenci³ (eğer Müzik derslerini kaçırmadıysa) şu becerileri kazanmış olarak bir üst sınıfa geçtiler: “Görevimdir bayrağımı üstün tutmak her bayraktan; can veririm kan dökerim, vazgeçemem ben bu haktan” sözlerini içeren “Bayrağım” şarkısını “orta hız”da söyleyebilmek (Özdemir, 2007: 58); “nabzımda ateş gibi, fetihlerden bir kan var” şarkı sözlerini ezberleyip “uyandırdığı duyguları” ifade edebilmek (agy, s. 16); “Ne Mutlu Bana! Özgürüm!” ünitesinin ilk etkinliği olarak, savaş alanlarının betimlendiği üç ayrı görseli inceledikten sonra “millî marş”ın ne olduğu ve “bizim için anlam ve önemi” üzerine düşüncelerini yazıya dökülebilmek (agy, s. 9)⁴. 2008-2009 öğretim yılında da yaklaşık 1,5 milyon yeni 6. sınıf öğrencisi, Müzik dersinde aynı şarkıları öğrenecek ve aynı savaş betimlemelerini tartışacak. Kuşkusuz, “can vermesi” ve “kan dökmesi” beklenen öğrenciler yalnızca 6. sınıfa gitmiyorlar ve bu beklentiden yalnızca Müzik dersinde haberdar olmuyorlar. Aksine, Ders Kitaplarında İnsan Hakları II temasından çıkan en çarpıcı sonuçlardan biri, bu yıl okula başlayacak veya devam edecek 14 milyondan fazla öğrencinin her sınıfta ve müzikten felsefeye, edebiyattan tarihe kadar pek çok derste yoğun bir askerileşmiş “eğitime” tabi olacağı gerçeği.

1- Bu yazıya katkılarından dolayı Gamze Sarışen, Sevim Çiçek ve Hakan Altınay’a çok teşekkür ediyorum.

2- Sabancı Üniversitesi.

3- Eğitim istatistiklerine Millî Eğitim Bakanlığı’nun internet adresinden ulaşılabilir. Bakanlığın 2007-2008 Öğretim Yılı Raporu’na göre 6. Sınıf öğrenci sayısı 1.433.720 olmuştur. Bkz. http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_organ_egitim_2007_2008.pdf.

4- Müzik kitabını tarayarak bu noktalara dikkat çeken M. O. Çetiner’in dikkatli çalışmasından ve yorumlarından çok faydalandım. Aynı şekilde, diğer kitapları özenle tarayarak yüzlerce tarama formu dolduran ve yorumlarıyla bu yazıyı zenginleştiren, A. H. Alıcı, A. Güvenç, A. Turan, A. Küçükboyacı, B. Baştürk, C. Abi, D. Çağlayan, E. Baysal, E. İnal, E. Okan, E. Hüner, E. Erdal, F. Gökalp, G. Varoğlu, H. Karakaş, I. Kandolu, K. Çayır, M. Yenidoğan, M. Ş. Meşe, M. Karagöz, M. Küçük, M. C. Dikencik, N. Direk, S. Kaptan, S. Altınbaş, S. Çiçek, S. İltter, Y. Ayyıldız ve Z. Oğuz’a çok teşekkür ediyorum. Millî Güvenlik Bilgisi ders kitabı üzerinde yaptıkları ayrıntılı çalışma ve yorumları için S. Kaptan ve Z. Oğuz’a özel teşekkür borçluyum.

2003'te yayımlanan *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları* çalışmasında ders kitaplarında militarizm sorunsalı tartışılırken Türkiye'deki eğitimin insan hakları çerçevesine oturması için en başta *sivilleşmesi* gerektiği vurgulanmış ve sivilleşme yönünde atılabilecek üç adım önerilmişti: Milli Güvenlik Bilgisi dersinin müfredattan kaldırılması; diğer ders kitaplarındaki militarist öğelerin teker teker ele alınıp ayıklanması; barış ve şiddetten arınmışlık gibi yeni konuların eğitim sürecine dahil edilmesi (Altınay, 2003: 155-156). Yaklaşık beş yıl sonra yürütülen yeni tarama süreci, bu adımların hiçbirinin atılmadığını, aksine eğitimdeki askerleşmenin bazı alanlarda daha da derinleştiğini göstermiştir.

Bu yazıda "militarizm"i, çok genel bir tanımla, ordu ve askerliğe dair değerlerin, pratiklerin, süreçlerin ve yaklaşımların yüceltilmesi ve yaşamın her alanına yayılması (veya yayılmasının amaçlanması) olarak, "askerleşme"yi ise bu yönde işleyen süreç(ler) olarak alacağız. 2003'teki çalışmada da vurguladığımız gibi militarist paradigma ile insan hakları paradigması ana varsayımları ve çerçeveleri itibarıyla taban tabana zıttır. Militarist paradigmada "insan", emir-komuta zincirinde hareket eden, "can veren, kan döken", öldürmeyi meşru, ölmeyi "kutsal" addeden, kendisini gerektiğinde "feda eden" bir araçtır. Militarizmin milliyetçi uyarlamalarında tarihin ve bugünün öznesi millet ve/veya ulus-devlettir; insanlar onlar uğruna kendilerini "feda" ederler.⁵ Uluslararası hukukun temel ilkelerini ve bu çalışmanın arka planını oluşturan insan hakları paradigmasının öznesi ise insandır ve yaşam hakkının dünya üzerindeki her birey için sağlanmasını, korunmasını ve geliştirilmesini esas alır.⁶ Bu anlayışın önemli bir uzantısı, toplumlar, devletler veya bireyler arasında yaşanan çatışmaların şiddet içermeyen, barışçıl yollarla çözülmesinin koşullarını yaratmaktır. Kısacası, militarist paradigma *ölümü*, *emir-komuta ilişkisini* ve *şiddeti* doğallaştırır, hatta "kutsal" görürken; insan hakları paradigmasının merkezinde *yaşamın dokunulmazlığı*, *evrensel haklar* ve *özgürlükler*⁷ ile *şiddetsizlik* vardır. Dolayısıyla, insan hakları temelli bir eğitim hedefleniyorsa,

5- İki yüzyıllık ulus-devletler çağında milliyetçilik ve militarizm birbirlerini besleyen, iç içe gelişen ideolojiler olmuşlardır, ama militarizmi milliyetçi uyarlamalarından ibaretmiş gibi düşünmemek gerekir. Askeri hiyerarşiyi andırır bir örgütlenme yapısına sahip olan, siyasal şiddeti olumlayan, bir dava uğruna öldürmeyi meşru gören, ölümü/"şehitliği" yücelten, öte yandan öznesi millet olmayan siyasal örgütlenmelerden (örneğin dini veya sol militarizmlerden) de söz etmek mümkün. (Kuşkusuz burada kastedilen, tüm dini örgütlenmelerin veya sol hareketlerin militarist olduğu değildir).

6- Mutlu Öztürk de bu kiptaki yazısında Tarih ders kitaplarının öznesinin "millet" olduğunu, Tarih kitaplarına hâkim olan söylemin öznesi insan olan insan hakları söylemiyle çeliştiğini tartışıyor.

7- Evrensel İnsan Hakları Beyanname'si her ne kadar ele aldığı (ağırlıklı olarak siyasal) haklar açısından "eşitlikçi" bir bakış açısına sahip olsa da, zaman içinde, belirli hak alanlarını göz ardı ettiği için eleştirilmiştir. Bu haklardan bazıları (örneğin toplumsal cinsiyet ve "ırk" ayrımcılığına karşı korunma sağlayan haklar) daha sonraki yıllarda kabul edilen başka uluslararası metinlerle güvence altına alınmaya çalışılsa da, "sosyal ve ekonomik haklar" konusunda hâlâ bir uluslararası uzlaşma bulunmamaktadır. Pek çok gözlemci, sosyal ve ekonomik hakların "temel haklar" olarak ele alınmamasının insan haklarının çıkış noktası olan "yaşam hakkı"nın ihlaline yol açtığını savunmaktadır (bkz. Farmer, 2005; Buğra ve Keyder, 2007).

ders kitaplarını, müfredatı ve sınıf-okul pratiklerini militarist öğelerden ve bakış açılarından arındırmak atılacak ilk adımlardan olmalıdır.

Bu yazıda, Tarih Vakfı çalışanları ve gönüllüleri tarafından yürütülen zorlu ve titiz tarama çalışmasından süzülenler üç başlıkta ele alınacaktır: Ordu-millet miti ve özcü askeri kimlik kurgusu; savaşların/şiddetin sıradanlaşması, olumlanması ve yüceltilmesi; ve askerleşmiş vatandaşlık anlayışı. 10. sınıfta okutulan Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabı ile ilköğretim ve lise öğrenimi boyunca kullanılan diğer ders kitapları bu üç başlık altında bir arada değerlendirilecektir.

1) Ordu-millet miti ve özcü askeri kimlik kurgusu:

Asya Hun devletinde ordu ile halk içiçeydi. Halkın büyük çoğunluğu orduda görev alır ve her zaman savaşmaya hazır olurdu. Bu yüzden Türklere 'ordu millet' denirdi. (Genç vd., 2006a: 114) Türklere, en eski dönemlerinden beri askerliğe büyük önem vermişlerdir. Ordu, devletin en temel teşkilâtlarından biri olmuştur... Türklere, yerleşik hayata geçip çeşitli mesleklerle uğraşmalarına rağmen eski Türklereki ordu-millet bilincini her zaman korumuşlardır. (Çetin vd., 2006: 80)

Türk devletlerinde askerlik bir meslek sayılmazdı. Türklere ordu-millet anlayışı hâkimdi. Buna göre kadın erkek, yaşlı genç her Türk asker sayılır ve askerlik için ücret ödenmezdi... Mete'nin tahta geçişi, günümüzde Kara Kuvvetleri'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir (MÖ 209). (Maden vd., 2007: 59)

Türk ordusu, bütün tarih boyunca görev ve sorumluluk yüklenmiş, Türk millî varlığına hizmet etmiş; şerefli bir kuruluştur. Türk ordusu, Türk milleti kadar eski bir geçmişe sahiptir. Türk ordusunun gücü, ordu-millet kaynaşmasından gelmektedir. İlk Türk devletlerinin varoluşundan itibaren özellikle barış zamanlarında sivil ve asker ayrımı yapılmazdı. Ordu, halk; halk da ordu idi. (Aydın vd., 2007: 194)

1250 yıl önce büyük Türk kahramanı Kül Tigin bir savaşta yiğitçe can vermişti. Ağabeyi Bilge Kağan, 732 yılında onun hatırasına binaen büyük bir abide diktirmiş ve Türk milletine şöyle seslenmişti: 'Türk Oğuz Beyleri! Millet! İşitin! Üstte gök çökmezse altta yer delinmezse, senin ilini, töreni kim bozabilir?' Yüzyıllar sonra Ulu Önder Atatürk de 'Türk milleti ilelebet payidar kalacaktır' diyerek milletimizin bağımsızlığını bütün cihana haykırıştır. Bu haykırıştaki gür ses, kaynağını tarihin derinliklerinde bulmuş, buradaki öz de askerlik anlayışına bağlı ordu millet bütünlüğü olmuş, ondan aldığı cesaret ve kahramanlıkla gerçek anlama kavuşmuştur. (Komisyon, 2007: 71)

Tarihte bilinen ilk düzenli ordulardan birisi Türk ordusudur. Türklerin ismi, tarih boyunca 'asker' kelimesiyle bir arada kullanılmıştır. Bu yüzdendir ki; 'Her Türk asker doğar!' halkımız ve diğer milletlerce yerleşmiş bir cümle hâline gelmiştir... Türklere tarih boyunca 'ordu-millet' geleneğini sürdürerek yaşamışlardır. Bu geleneğe göre çocuklar küçük yaştan itibaren askerliğe hazırlanır. Türk devletlerinde her Türk savaşa hazır durumdadır... Bu gelenek Türk

sporları okçuluk, cirit, güreş gibi sporlarla desteklenmiştir. Günümüz Türk ordusu da bu geleneğin bir devamı niteliğinde çalışmalarını sürdürmektedir. (Kolakısa vd., 2006a: 70)

Yeni ilköğretim ve lise ders kitapları, 16.000 yıllık bir geçmişi olduğu savunulan (Komisyon, 2007: 69) Türklerin tarih boyunca bir "ordu-millet" olduklarına dair, yukarıdakilere benzer önermelerle doludur. Öğretmen kılavuz kitaplarında da bu konunun altı özellikle çizilmiş, çoğu zaman aynı kitapta birkaç defa "ordu-millet" geleneğinin vurgulanması istenmiştir. Bir 6. sınıf Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitabında E. Baysal'ın tarama sırasında tespit ettiklerini (tekrarlarıyla birlikte) örnekleyelim:

Türk Silahlı Kuvvetlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığının ve geleceğinin teminatı olduğu, Türk milletinin içinden çıktığı, 'Ordu millet' bütünlüğünün en güzel örneği olduğu, devleti iç ve dış tehditlere karşı koruma görevi olduğu vurgulanacaktır. (Genç vd., 2007: 102)

Türk Silahlı Kuvvetlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığının ve geleceğinin teminatı olduğu, Türk milletinin içinden çıktığı, 'Ordu millet' bütünlüğünün en güzel örneği olduğu, devleti iç ve dış tehditlere karşı koruma görevi olduğu vurgulanacaktır... Türk Kara ordusunun kuruluşu, onlu sistemin bulunuşu, 'ordu millet' geleneği ile ordunun devleti iç ve dış tehditlere karşı koruma görevi vurgulanacaktır. (agy, s. 105)

Askerlik yapmanın önemini günümüze bağlayarak vurgulayınız. Düzenli ve disiplinli orduya sahip olmanın zafer kazanmaya, ülke savunmasına katkılarını sorunuz... Geçmişten günümüze Türk halkının zorluklara karşı başarılı mücadele vermesi ve kendisine saldıran düşmanlarını mağlup etmesinden dolayı ordu millet olarak nitelendiğini belirtiniz. (agy, s. 107)

Londra'da açılan serginin yoğun bir ilgi ile karşılandığını ortaya konan eserlerle Türklerin ordu millet olmalarının yanında sanat ve estetik yönlerinin de anlaşıldığını söyleyiniz. (agy, s. 114)

Bu örneklerde yinelenen "ordu-millet" ifadesi 1930'lar sonrası Türk milliyetçiliğinin kurucu mitlerinden biridir. Bu mitin önemli bir sonucu olarak *askerlik kültürelleştirilmiş*, savunmanın, ordunun veya genel anlamda devlet örgütlenmesinin değil, *kültürün* bir uzantısı olarak kurgulanmaya başlamıştır (bkz. Altınay ve Bora, 2002; Altınay, 2004). Özcü bir askeri kimlik kurgusuna ve anakronik bir tarih anlayışına⁸ dayanan bu mite göre savaşçılık Türk "ırk"ının değişmez bir özelliği, Türk kültürünün gururla taşınan bir vasfıdır: "Her Türk Asker Doğar!"⁹

1930'larda Türk Tarih Tezi ile birlikte resmi ideoloji haline gelen ordu-millet miti, 2000'lerde ders kitaplarının temeltaşlarından birini oluşturu-

8- 6. sınıf Sosyal Bilgiler kitabında kullanılan bir alt başlık anakronik tarih anlayışının çarpıcı bir örneğidir: "Bozkırın Süvarilerinden Çağdaş Türk Ordusuna" (Genç vd., 2006a: 114). Bu konunun daha ayrıntılı bir tartışması için bkz. Tanıl Bora'nın bu kitaptaki yazısı.

9- Bu mitin geliştirildiği ve resmi ideoloji haline aldığı Türk Tarih Tezi'yle ilgili olarak bkz. Berktaş (1990), Ersanlı Behar (1992), Copeaux (1998).

makta, öğrenciden, Londra'daki *Türkler* sergisi örneğinde olduğu gibi, Türk dendiği anda “ordu-millet” bağlantısı kurması ve bu “bilinci” devam ettirmesi beklenmektedir. Millet kurgusunun “ordu-millet” anlayışı üzerine oturtulmasının ve askerliğin bu şekilde kültürelleştirilmesinin çeşitli sonuçları olmuştur. Birinci sonucu, zorunlu askerliğin özcü bir kimlik anlayışıyla *tarihdışı* bir gerçeklik olarak kurgulanması, yakın döneme özgü bir ulus-devlet pratiği olduğunun üstünün örtülmesidir. İkinci olarak bu kurgu, askeri alandan bağımsız bir sivil alan tahayyül edebilmeyi zorlaştırmaktadır. Ordu-millet isek, herkes askerse ve askerlik içimizdeyse, “sivil” kavramı ancak bir imkansızlığı ifade edebilir. Üçüncüsü, ordu-millet miti askerliği *tartışılmaz* bir gerçeklik olarak kurmaktadır. Askerliği tartışmak devlet-vatandaş ilişkisini değil, Türk kültürünün kendisini, milletin “öz”ünü tartışmayı gerektirmektedir.

Zorunlu askerliğin tartışılmaz bir gerçeklik olarak kurulmasında din ve toplumsal cinsiyet söylemleri de önemli rol oynamaktadır. Örneğin, 10. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabında askerlik, “Haklar, Özgürlükler ve Din” bölümünde ele alınmakta ve askerliğin *kutsallığı* vurgulanmaktadır:

Devlete karşı görevlerimizden biri de askere gitmektir. Askerlik çağına gelmiş her Türk gencinin bu kutsal görevi yerine getirmesi gerekir... Kültürümüzde, ‘Vatan sevgisi imandandır’ denilerek vatan sevgisinin önemi ifade edilmiştir... Nasıl ki devletimiz bizlere karşı görevlerini yerine getiriyorsa, içinde yaşadığımız, yurttaşı olmakla iftihar ettiğimiz ülkemize; asker olarak görevimizi yapmak en kutsal görevimizdir. (Akgül vd., 2007: 110)

Devletimize karşı görevlerimizden olan askerlik yapmak, ibadet olarak kabul edilir. (agy, s. 111)

Askerlikle ilgili sık kullanılan “kutsal vazife” kavramının yanı sıra dini referansları olan ve tüm ders kitaplarında yüceltilen “şehit” ve “gazi” kavramları da askerliğin İslami bir çerçevede sunulmasına, yukarıdaki metinde olduğu gibi bir “ibadet” olarak kurgulanmasına katkıda bulunmaktadır. Din yoluyla kutsallaştırılan, doğallaştırılan bir vatandaşlık pratiğini tartışmaya açmak, hâkim din inancını da sorgulamayı gerektireceğinden, bir nebze daha zorlaşmaktadır.

Ordu-milletin erkekleri ve kadınları:

Zorunlu askerliği tartışılmaz kılan bir diğer etken bu pratiği çerçeveleyen toplumsal cinsiyet anlayışıdır. Ordu-millet miti, askerlik-erkeklik-devlet arasında güçlü bağlar kurar ve askerlik üzerinden “hegemonik erkekliği” tanımlar (Sinclair-Webb, 2000; Enloe, 2003 ve 2006; Altınay, 2004). Burada iki süreç birlikte işler: Bir yandan birinci sınıf vatandaşlık erilleştirilirken, bir yandan da askerlik “adam olma” yolunda bir ilk adım, hatta erkekliğin olmazsa olmaz koşulu haline gelir. Aşağıdaki alıntılar da gösterdiği gibi erkeklere verilen mesaj son derece nettir:

Askerlik, her Türk erkeğinin belli bir dönem içinde yapmak zorunda olduğu kutsal bir görevdir. Kahramanlık ve cesaret, Türk ordusunun en başta gelen özellikleridir. (Aydın vd., 2007: 194)

Her Türk ailesi oğlunun günün birinde asker olmasını ve vatan borcunu ödemesini ister. Bu onlar için en büyük gurur kaynağıdır." (Kulukisa vd., 2006a: 70)

Yüce bir yurt ve millet hizmeti olan askerlik, gençleri gerçek yaşam şartlarına alıştıırır ve yetiştirir. (Komisyon, 2007: 9)¹⁰

Kelimenin ilk harfi olan 'A' harfi her şeyden önce askerin yüksek bir ruh yapısına malik olduğunu ifade eder. Bu ruh, yüksek duygu ve düşüncelerle doyurulmuş bir karakteri gösterir. Bu ruhi yapıyı ona kazandıran kaynak, kendini aynı gayeye adanmış, kalpleri heyecanla çarpan kişilerin toplandığı asker ocağıdır. Bu ocakta bütün ruhlar temizlenir, geliştirilir ve yükseltilir. Şan, şeref, haysiyet, namus, vatan, millet ve hürriyet gibi yüksek duygularla yoğrulur bütünlüştürülür. Bu yolda, hayatı ve ölümü hiçe sayan bir ruh yüksekliği, bütün insancıl iyi niyetlerin koruyucusu olarak örnek insan oluşturur. (agy, s. 68)

"En kutsal vazife" ve "Her Türk ailesinin en büyük gurur kaynağı" olan, "gençleri gerçek yaşam şartlarına alıştıran" askerlik yalnız erkeklere ağıktır. Üstelik tüm erkeklere de değil! Kadınlar, vicdani retçiler, sakatlar, eşcinseller (ki son ikisi askerlikten "çürük" addedildikleri için muaftırlar) "yüce bir yurt ve millet hizmeti" olan askerliği yap(a)madıkları için ne ailelerinin "en büyük gurur kaynağı" olabilirler, ne ruhları "temizlenir, geliştirilir ve yükseltilir", ne de "en kutsal vazife"yi yerine getirmiş "makbul vatandaşlar"¹¹ olabilirler. Bir 6. sınıf Türkçe öğrenci çalışma kitabı için Attila İlhan'dan seçilen "Türkiye" başlıklı şiir erkeklik-askerlik-devlet arasında kurulan ilişkinin çarpıcı örneklerinden biridir:

Türkiye! Türkiye! Aylı yıldızlı Türkiye!

Sen Mehmet'sin, omuzların Anadolu yaylası,

Aladağlar, Toroslar dev gibi gövden.

Sen şehit oğlu, şehit babası

Sana selam olsun dünyadan, hürriyetten. (Kapulu vd., 2007: 174)

Hegemonik erkekliğin kahramanlık ve cesaret gibi özellikler ile askerlik ve savaşma deneyimleri üzerinden tanımlanmış olması zorunlu askerliğin mutlaklaşmasına katkıda bulunmaktadır. Militarist değerler ve pratikler (örneğin askerlik) erkeklikle özdeşleştirildiği ölçüde onları sorgulamak hâkim erkeklik anlayışını da sorgulamayı gerektirecektir.

10- 2003 taramasında, Milli Güvenlik Bilgisi kitabında askerlik tanımı yapılırken kullanılan aşağıdaki ifadenin içerdiği ayrımcı yaklaşımı tartışmıştık: "Askerlik yapmayan kişi, kendisine, ailesine ve yurduna faydalı olamaz" (Altınay, 2003: 145). Yeni ders kitabında bu ifadenin yer almaması olumlu bir değişiklik olarak not edilebilir. Aynı şekilde, daha önceki ders kitabında yer alan ve 2003 çalışmasında sorunlarını ayrıntılı olarak tartıştığımız "24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşmasına göre ülkemizde gayrimüslim unsurları teşkil edenler dışında azınlık yoktur. Türkiye'de % 95'in üzerinde büyük bir çoğunluk binlerce yıldır aynı kaderi paylaşmakta, aynı kültür ve amaç içerisinde yoğrulmaktadır" (Komisyon, 2003: 97) cümlesi yeni ders kitabından çıkarılmıştır.

11- Bu kavramı Füsün Üstel'in (2004) vatandaşlık eğitimi üzerine çalışmasından ödünç alıyorum.

Ordu-millet mitinde kadınlara nasıl bir rol düşmektedir? Pek çok resmi metinde kadınlardan, fedakâr anneler, sadık eşler ve istisnai olarak savaşçı kimlikleriyle ordu-milletlerine hizmet etmelerinin beklendiğini görüyoruz (bkz. Kancı ve Altınay, 2007; Altınay, 2008). Kadınların *gerektiğinde* silahlanıp savaşarak veya cephe gerisinde çalışarak çok büyük fedakârlıklarda buldukları ders kitaplarında uzun yıllardır anlatılagelmektedir. Savaşan, asker kadınlara çoğunlukla Halide Edip ve Sabiha Gökçen örnekleri verilirken, cephe¹² gerisinin kadın kahramanları çoğu zaman “kağnısıyla cephane taşıyan Anadolu kadını” imgesiyle temsil edilirler:

Türk ordusunda ilk teşkilatı kuran Mete Han oldu... Türk ordusunda gerektiğinde kadınlar da savaşa katılırlar ata binerlerdi. (Maden vd., 2007: 59)

İlk Türk devletlerinin askerî temeller üzerine kurulmaları ve halkın belirtilen yaşantısı ordu-millet geleneğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gerektiğinde kadınlar da ata biner, savaşa katılırlardı. (Gündoğdu ve Bulduk, 2005: 78)

Hanımlar!... Siz bu kurtuluş günlerini bize kazandıran aziz şehitlerin, gazilerin anaları, arkadaşları, kız kardeşleri!... Anadolu kadınları! Bu gaza diyarında, bin seneden beri, ateş ve cenk yerlerine oğullarını koşturan Anadolu kadınları; bin senedir oğulları daima uzak yerlerde ölen, yetiştirdikleri oğulların mezarları nerededir bilmeyen Anadolu kadınları!... Erkekleri kan ve ateş yerlerinde savaşırken uzak denizlerin kıyılarından orta yaylalara doğru, günlerce haftalarca çıplak ayakları, giyimsiz sırtları ile kurşunları, top mermilerini taşıyan Anadolu kadınları! Batıda, doğuda, kiblede, bütün cephelerin arkasında memleketi işleten, tarlaları yeşerten, sayısız yetim çocukları yetiştiren büyüten sensin, ey Anadolu kadını! Sırası gelince cephaneyi, yaralıyı taşımak sana yetmedi, silaha sen de sarıldın, düşman önünde sen de nöbet bekledin, ateşlere sen de girdin, sen de gaza ettin. ‘Erkek arslan arslan olur da, dişi arslan arslan olmaz mı?’ diyen sensin. Erkeğinle beraber zafere erdirdiğin gazan mübarek olsun. Zafere eren gazanın büyük bayramı mübarek olsun! (Ergül vd., 2007: 169-170)

Yıkılmaya yüz tutmuş bir devletten genç cumhuriyete giden yolda Türk kadınının büyük bir rolü olmuştur. Anadolu’nun yabancılar tarafından işgal edilmesine karşın Türk kadını gerektiğinde cephe gerisinde mermi yapmış, gerektiğinde cepheye mermi taşımış, gerektiğinde cepheye çarpışmıştır. (Kolkısa vd., 2006a: 161)

Kadınların “gerektiğinde” savaştıkları veya savaşabileceklerine dair söylem, bu kitaptaki yazılarında Dilara Kahyaoğlu, Kenan Çayır ve Mutlu Öztürk’ün de altını çizdikleri gibi, yeni ders kitaplarında yer verilen, kadınların da askerlik yapması gerektiğine dair görüşle yeni bir boyut kazanmaktadır. 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında bir okuma parçası, bu temayı şöyle işler: 6.

12- Ders kitaplarında adı geçen savaşçı kadınlardan biri de “Kara Fatma”dır. Tarih anlatılarında farklı kadınlar ve dönemler için kullanılan “Kara Fatma” imgesi üzerine önemli bir çalışma için bkz. Kutluata (2006).

sınıfa giden Zeynep, öğretmeninin "Sosyal Bilgiler dersi, bizim Türkiye Cumhuriyeti'nin iyi bir vatandaşı olmamıza katkıda bulunuyor" tespitinden yola çıkarak, dersin etkilerini anlamak için iki arkadaşıyla konuşmaya karar verir. Ece yedinci sınıftadır ve en sevdiği ders Sosyal Bilgiler dersidir. Okan ise beşinci sınıftan sonra okulu bırakmıştır. Zeynep arkadaşlarına iki soru sorar: Birinci soru, çevreyi kirleten bir fabrikayla ilgilidir, ikinci soru ise "bayanların" askere gitmesinin iyi olup olmayacağı üzerinedir. Okan'a göre "bayanların" askerlik yapmasına gerek yoktur, "zaten bayanlar erkekler kadar kuvvetli olmadığı için askerlik yapamazlar" (Genç vd., 2006a: 27). Ece ise farklı düşünmektedir: "Buna katılmak mümkün değil. Çünkü Kurtuluş Savaşı'nda kadın erkek hep birlikte mücadele ederek bu vatanı kurtardı. Ülkemizin savunma için daima hazır olması gerekiyor. Bunun için de askerlik eğitimi bayanların da mutlaka alması gerekir. Ancak bu eğitim sayesinde ülkemizin savunmasında her zaman görev yapabilir hâle gelebiliriz." (agy, s. 27) Zeynep'in çıkardığı sonuç nettir: "Sosyal Bilgiler dersini çok seven arkadaşım Ece'nin ne kadar etkili ve akıllı cevaplar veren bir insan olduğunu görmüş olduk. Eğer Sosyal Bilgiler dersi olmasaydı, o da Okan gibi cevaplar verebilirdi." (agy, s. 27) Bu metinde, "Türkiye Cumhuriyeti'nin iyi bir vatandaşı" olmanın yolu yalnızca erkeklerin değil, kadınların da askerlik yapmasını savunmaktan geçmekte, bu da sosyal bilgiler eğitimiyle mümkün olmaktadır. Burada vatandaşlık kavramının askerleştirilmesi bir yana, eğitimin de askerleştirilmesi söz konusudur: Eğitimin "etkisi" askeri değerlerin benimsenmesiyle ölçülmektedir.

Ordu-millet mitinin çelişkileri:

Ordu-millet mitinin barındırdığı çelişkiler de ders kitaplarına yansımaktadır. Bunlardan belki de en belirgin olanı yukarıda yaptığımız alıntılarda da izlenebilmektedir: Bir yandan Türklerin ezelden beridir "ordu-millet" oldukları ve Kurtuluş Savaşı dahil olmak üzere tarihteki "zaferlerini" bu sayede kazandıkları vurgulanırken (ki bu kurguda herkes özcü bir anlayışla "asker" olarak tanımlanır ve zafere ortaklıkta eşitlenir); öte yandan Türk Silahlı Kuvvetleri halktan bağımsız bir "özne" olarak kurgulanır ve "Cumhuriyeti kuran ordu" (Kara, 2006: 192) gibi ifadelerle askeri zaferler ve cumhuriyet "onun" eseri olarak sunulur. Örneğin, bir lise 3. sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabındaki şu metin her iki yaklaşımı aynı anda barındırmaktadır:

Türk ordusu, bütün tarih boyunca görev ve sorumluluk yüklenmiş, Türk milli varlığına hizmet etmiş; şerefli bir kuruluştur. Türk ordusu, Türk milleti kadar eski bir geçmişe sahiptir. Türk ordusunun gücü, ordu-millet kaynaşmasından gelmektedir. İlk Türk devletlerinin varoluşundan itibaren özellikle barış zamanlarında sivil ve asker ayrımı yapılmazdı. Ordu, halk; halk da ordu idi... Türkler, büyük bir millet olarak daima ordusuna güvenmiştir. Mil-

letini en başarılı şekilde temsil eden Türk ordusu, Türk milletinin insanlık anlayışını, ahlâk ve kültürünü gururla ortaya koymuş; Türklerin devlet kurmalarında en büyük güç ve destek olmuştur. (Aydın vd., 2007: 194)

Benzer ifadeler 6. sınıf Sosyal Bilgiler kitaplarında da vardır:

Türkler tarih boyunca ‘ordu-millet’ geleneğini sürdürerek yaşamışlardır... Günümüz Türk Silahlı Kuvvetleri, iç ve dış düşmanlara karşı, ülkemizin varlığının ve sürekliliğinin en büyük teminatıdır. Bu kurum, milli varlığımızı korumak için yüz binlerce şehit vermiş, tarihi şanlı zaferlerle dolu bir ordunun mirasçısıdır. Ordumuzun tarih boyunca göstermiş olduğu kahramanlık ve cesareti tüm dünya milletleri ve önde gelen devlet adamları da imrenerek izlemişlerdir. (Kulukisa vd., 2006a: 70)

Bu metinlerde hem “ordu, halk; halk da ordu idi” denilerek “ordu-millet kaynaşması” övülmekte, hem de Türk ordusu Türk milletinden ve Türk devletlerinden bağımsız (onlara “destek” olan) bir özne olarak ele alınmaktadır. İkinci metinde “şehit veren” konumunda olan da halk değil ordudur. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin (TSK) bağımsız bir özne olarak sunulmasına dair en çarpıcı örnekler Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabındadır:

[“Doğal Afetlerde Halka Yardım” bölümünden:] Türk milletinin bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri, doğal afetlerde milletinin yardımına derhâl koşarak yaralarının sarılmasına katkıda bulunmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri, yurt savunmasının yanısıra yaptığı bu fedakarlık ile milletinin takdirini kazanmıştır. (Komisyon, 2007: 35)

Çeşitli nedenlerle ilk öğretime devam edemeyerek okuma-yazma öğrenemeyen gençlerimize, Türk Silahlı Kuvvetlerine katılarak icra ettikleri vatanî görevleri süresince görev yaptıkları birliklerde okuma-yazma kursları verilmektedir. (agy, s. 36)

Ülkemizin en önemli sorunlarından birisi de sağlık hizmetlerinin halka sunulmasındaki yetersizliktir... Türk Silahlı Kuvvetleri bu konuda çekilen sıkıntılara bir ölçüde son vermek için gezici ve geçici sağlık ekipleri oluşturarak halkın sağlık sorunlarına çözüm bulma azmi içerisinde. Her yıl binlerce kişiye bu yolla ulaşılmakta ve söz konusu hizmet karşılığında hiç bir ücret alınmamaktadır. (agy, s. 37)

Birinci alıntıda, TSK’ya dünyanın her yerinde olduğu gibi yasalarla verilen bir görevin onun “fedakârlığı” olarak sunulması; dolayısıyla, kendi kararlarını alan, devletten ve millettten bağımsız (milletinden “takdir” kazanan) bir özne olarak kurgulanması söz konusudur. İkinci ve üçüncü alıntılar, çok önemli iki soruna, sağlık ve eğitim alanındaki eksikliklere parmak basarken, TSK’yı bu sorunları “çözen” bir kurum olarak sunmaktadır. Sağlık hizmetlerinin halka sunulmasının neden “ülkemizin en önemli sorunlarından birisi” olduğunu veya askerlik çağına gelen gençlerin neden eğitimden yoksun kaldıklarını göz ardı eden bu anlatıda, TSK, yeterli eğitim ve sağlık hizmeti sağlayamayan devletin bir parçası olarak değil, onun eksikliklerini gideren “fedakâr”, bağımsız bir özne olarak kurgulanmaktadır.

2) Savaşın/Şiddetin sıradanlaştırılması, olumlanması, yüceltilmesi

Ders Kitaplarında İnsan Hakları II taraması çerçevesinde, savaşın kaçınılmaz bir olgu olarak sunulması; şiddetin olumlanması, yüceltilmesi ya da sıradanlaştırılması ve çatışmaların çözülmesinde bir yöntem olarak sunulması; ölümün yüceltilmesi; vatandaş sorumluluğunun ve bilincinin barışçıl bağlamlarda değil, öncelikle çatışmacı ve (dış) tehdit içeren bağlamlarda ele alınması, barışçıl bir katılımcılık gibi edimlerin küçümsenmesi ya da yok sayılması; ve sivil alanın askerileştirilmesi, "barış hakkı ihlali" olarak değerlendirilmişlerdir. Bu bölümde, bu ihlallerin savaş, şiddet ve ölümle bağlantılı olanlarına daha yakından bakacağız.

"Savaşın kaçınılmazlığı" teması, hem doğrudan ifade edilen bir görüş hem de kitapların, özellikle Tarih ve Milli Güvenlik Bilgisi kitaplarının ana çerçevesini çizen bir varsayım olarak çıkıyor karşımıza. Örneğin, Milli Güvenlik Bilgisi kitabındaki bir okuma parçasında savaşın ve şiddetin kaçınılmazlığı şöyle anlatılıyor:

İnsanlar hayat sahnesinde var oldukça aralarındaki mücadele de devam edecektir. Harp denen bu toplumsal mücadelenin değişmeyen tek önemli ve hâkim aracı, her yönüyle gelişmiş olan asker adını verdiğimiz insandır. Mesleğin adının, asker kelimesinden türeyerek alınmış olması da mesleğin insanla bütünleşmiş olduğunu gösterir. (agy, s. 69)

Vatanseverliğin en büyük hareket unsurlarından, güç kaynaklarından olan vatan fikrini gönüllerden uzaklaştırmak, hakları korumanın en etkili araçlarından olan ateşli silahları, ellerden almaya benzer. Bir millet; vatan sevgisinden nefesini ayırırsa vatanını sevmeyse çok zaman geçmez, vatanını, vatan sevgisiyle dolu olan başka milletlerin istilası altında görür. (agy, s. 73)

Bu ve benzeri ifadelerde "toplumsal mücadele" kaçınılmaz olarak "savaş"la özdeşleştirilmekte, "hakları korumanın en etkili aracı" olarak "ateşli silahlar" gösterilmekte; insanlar/toplumlar arası sorunların "barışçıl" çözümü ve insan hakları mücadelesinde olduğu gibi, "şiddetsiz" hak savunması bir imkansızlık olarak kurgulanmaktadır.

Ders kitaplarında savaşın kaçınılmazlığı sık sık vurgulanırken "barış"tan ya hiç söz edilmemektedir (bu konuda ders kitaplarında çarpıcı bir boşluk vardır); ya savaşla bağlantılı olarak ele alınmaktadır ("Dünyadaki gelişmeler, barış içinde yaşamak için savaşa hazır olmayı gerekli kılmaktadır." Akgül vd., 2007: 111); ya da, tarayıcılardan M. O. Çetiner'in de dikkat çektiği gibi, bir "düş" olarak sunulmaktadır ("Barış, çocuğun gördüğü düştür." Acar vd., 2007: 62).

Savaşın kaçınılmazlığı düşüncesini besleyen önemli bir öge "jeostratejik konum" söylemidir:

Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle üç kıtayı birleştiren dünya medeniyetlerinin beşiğinde yer almaktadır. Dünya doğal enerji kaynaklarının % 70'i Türkiye etrafında bulunmaktadır. Türkiye jeostratejik konumu nedeniyle, tarih boyunca diğer ülkelerin hedefi olmuştur. (Komisyon, 2007: 144)

Türkiye jeopolitik üstünlüklerinden dolayı tarih boyunca birçok ülkenin ve devletin ilgisini çekmiştir. Bu özellikler Türkiye'ye yönelik iç ve dış tehditleri artırmaktadır. Bazı devletler, Türkiye Cumhuriyeti'ni içten zayıflatmak için çaba harcamaktadırlar. Türkiye, günümüzde ve gelecekte de her zaman iç ve dış tehditlerle karşı karşıya kalacaktır. (Yavuz, 2007: 170)

Başka bir deyişle, Türkiye'nin bulunduğu "jeostratejik" konum savaşı kaçınılmaz kılmakta, güçlü bir orduyu da temel ihtiyaç haline getirmektedir. Daha da önemlisi, Bilgin'in (2007) de vurguladığı gibi, bu söylem jeostratejik değerlendirmeleri siyasetin merkezine yerleştirmekte, bu değerlendirmeleri yapma "donanımına" sahip olan orduya ise hem uluslararası hem ulusal siyasette ayrıcalıklı bir konum öngörmektedir.

Siyasetin jeostrateji olarak sınırlandırılması en belirgin olarak Milli Güvenlik Bilgisi dersinde karşımıza çıkmaktadır. İsmi zaman içinde değişse de 1926'dan beri kesintisiz olarak verilen bu ders, 1998 sonrasında önemli bir değişim geçirmiş, dersin ağırlığı "Atatürk İlkeleri ve Milli Birlik ve Beraberlik" ile "Türkiye Cumhuriyeti Üzerine Oynanan Oyunlar" bölümlerine kaymıştır (bkz. Altınay, 1999 ve 2003). Son yıllarda "Türkiye Cumhuriyeti Üzerine Oynanan Oyunlar" başlığı kullanılmamaya başlamış, onun yerini "Türkiye'nin Konumu ve Türkiye'ye Yönelik Tehditler, Çevre Ülkeler ve Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler" almıştır. 1998'den bu yana farklı başlıklar altında aynı konuların tartışıldığı bu bölüme "Jeopolitik Konum" altbaşlığıyla girilir ve jeopolitik şöyle tanımlanır:

Jeopolitik; bir devletin ülkesi ile millî tarihi, vatandaşın millî bilinci, devletin millî gücü ve dünya devletlerinin politik şartlarını ve ilişkilerini dikkate alarak millî politikanın tayin, tespit ve yönetilme esaslarını gösteren bilimdir. (Komisyon, 2007: 134)

Bölümün ilerleyen sayfalarında bir yandan "bölücü, yıkıcı ve irticai" faaliyetler ("iç tehditler"), bir yandan da çevre ülkelerle yaşanan sorunlar ("dış tehditler") tartışılırken, bir "bilim" olarak jeopolitikten faydalanılır. Bu çerçevede, Kıbrıs sorunundan "Sözde Ermeni Sorunu"na kadar güncel siyasetin merkezinde duran pek çok konu ele alınır; dış siyasete dair net yargılar ifade edilir:

Ermenistan'ın uzun süreden beri izlediği, iyi komşuluk ilişkilerinin ruhuna aykırı, sabit bazı politikaları nedeniyle Türkiye'nin Ermenistan ile diplomatik ilişki kurması mümkün olmamıştır. Türkiye ve Ermenistan arasında iyi ve sağlam temellere oturan bir komşuluk ilişkisi kurulması, gerçekleşmesi mümkün olmayan ve ilişkileri zedeleyen Ermeni isteklerinden vazgeçilmesine ve Azerbaycan toprağı olan Karabağ ile Nahçıvan'a yaptığı saldırıları durdurmasına bağlıdır. (agy, s. 150)

Bu tür siyasi değerlendirmeler yalnızca dış siyasetle sınırlı kalmakta, Türkiye'nin iç siyaseti bağlamında da yapılmaktadır:

Yaşadığımız tarihsel kesitte dünyamız, küreselleşme adı altında: siyasi, sosyal ve güvenlik bağlamlarında, büyük bir değişim sürecine girmiş bulunmaktadır. Bu aşamada dil ve kültür erozyonu yaratılması yolunda Türkiye üzerinde değişik oyunlar denenmektedir. Örneğin, bazı sözde aydın kesimlerin dilimize yabancı kelimeleri sokma çabaları, dil kuralları dışında konuşma tarzları yaratılması ve bu tür konuşma veya hitap tarzlarının film, radyo ve televizyon programları ile genç nesillere, yani Türkiye'nin geleceği olan sizlere aşılması çalışmaları bu çabalardan bazılarıdır. (agy, s. 137)

Bu kapsamda stratejik anlamdaki güvenliği, ülkenin dış tehditlere yönelik askerî, ekonomik, teknolojik, siyasi ve sosyal anlamda aldığı tedbirlerin yanı sıra topyekûn millî gücün ülke çıkarları yönünde iç ve dış tehditlere karşı korunmasına yönelik tüm çalışmalar şeklinde tanımlamak mümkündür. (agy, s. 137)

["Devletimize Yönelik Tehditlere Karşı Vatandaşlarımıza Düşen Görevler" içinde:] Ülke içinde ve ülke dışında basın yayın kuruluşlarının yayınlarının doğru ve yanlışlarını göz önünde bulundurarak ülke menfaatlerinin yanında olanları desteklemek, karşısında olanları fikren reddetmek... (agy, s. 142)

Bu önermelerin *jeopolitik* bilimi şemsiyesi altında bilimsel iddiayla yapıldığı ve Milli Güvenlik Bilgisi dersinde tartışılan güncel siyaset konularının önemli bir kısmının diğer derslerde tartışılmadığı düşünülürse, öğrencilere verilen mesaj daha bir netleşmektedir: Siyaset = (bilimsel) askerî stratejik analiz. Milli Güvenlik Bilgisi dersini asker-öğretmenlerin veriyor olmasıyla güçlenen bu mesaj iki alt mesajı içinde barındırmaktadır: "Siyaseti askerler bilir ve belirler" ve "doğru siyaset dünyaya askerî gözlüklerle bakarak geliştirilir." Yukarıdaki ikinci alıntıda ifade edildiği gibi "doğru siyaset" *millî siyaset*'tir ve bu bir "güvenlik" meselesidir. Bu *güvenlikleştirilmiş siyaset* anlayışı, sürekli bir "iç ve dış tehdit" algısı karşısında güçlü bir devlet ve güçlü bir ordu ihtiyacını beraberinde getirmektedir (bkz. Altınay, 2004; Bilgin, 2007). Tarayıcılardan S. Kaptan'ın da vurguladığı gibi, "ülkenin savunması barışçıl yollardan gerçekleştirilebilecek bir şey olarak değil, savaşla yapılabilecek bir şey olarak" gösterilmektedir. Türkiye her an tehdit altındadır, savaşlar kaçınılmazdır; dolayısıyla ülkeyi ve vatandaşları her an savaşmaya hazır bulundurma zorunluluğu vardır. Bu çerçevede, dış siyasetin nasıl belirleneceği, kimin "aydın" sayılabileceği, dilin nasıl konuşulması gerektiği veya hangi basın yayın organlarının desteklenmesi hangilerinin reddedilmesi gerektiği gibi konular da "millî güç" kapsamında "güvenlik" meseleleri olarak ele alınabilmekte, temel insan hakları yok sayılabilmektedir. Savaşın kaçınılmazlığı söylemi, demokratik siyaset ve insan haklarını "stratejik anlamdaki güvenlik" ve "jeopolitik bilimi" ile sınırlandırma çabalarına katkıda bulunmaktadır.

Savaşın kaçınılmazlığı, söylenenlerden öte, ders kitaplarının paradigmatik çerçevesini kuran bir şemsiye varsayımdır. Gerek dünya tarihi, gerek “milli” tarih bir savaşlar tarihi olarak sunulur. “Türk” tarihi açısından savaş yalnızca kaçınılmaz değildir, aynı zamanda, ordu-millet mitiyle şekillenmiş kimliğin kurucu bir ögesi, hatta bir “arzu” nesnesi, bir “ideal”dir. Tarayıcı S. İlter’in ifadesiyle, “öğrenciye verilen mesaj gayet açıktır: Senin şanlı bir tarihin var, bu tarihi şanlı kılan da savaşlar, yani şiddettir.”

Türk milletinin tarihinde savaş; vatan ve millet çıkarlarının korunması bakımından kutsal bir ödev olarak kabul edilmektedir. (Aydın vd., 2007: 194)

Boyun eğmeyeceğiz. Zira öteden beri Türkler kuvveti takdir eder. Tâbi olmayı hakir görürler. Savaşçı süvari hayatımız sayesinde, adı yabancıları titreten bir millet olduk. Biz ölsek de kahramanlığımızın şöhreti kalacak. Çocuklarımız ve torunlarımız diğer kavimlerin efendisi olacaklardır. (Çetin vd., 2006: 13)

Evrensel uygarlık tarihinde karargâh yönetimi ve karargâhı yönetecek personel için ilk eğitim merkezi, Türkler tarafından günümüzde Kazakistan sınırları içerisinde bulunan Uluken Vadisi’nde Sülyek’te açılmıştır. (Komisyon, 2007: 69)

Türk toplulukları yaşadıkları çağlara göre, yüksek bir savaş yeteneğine ve gelişmiş savaş teknolojilerine sahiptiler. (Gündoğdu ve Bulduk, 2007: 84)

Abbasi Devleti’nde Türkler, devletin en güvenilir kuvveti durumuna gelmişti. Eyaletlerde çıkan pek çok ayaklanmayı Türkler bastırmıştı. Yiğitlikleri, ahlâkları, yaşayışları, görünüşleriyle devrin aydınları arasında, Türk sevgisi ve hayranlığı başlamıştı. Müslüman yazarlar, yaptılarında yer yer Türklerin savaşçılıklarını anlatıyorlardı. (agy, s. 93)

Bu alıntıların her biri ayrı ayrı incelenmeyi hakediyor. Ama hepsinin ortak noktası, tarih boyunca tekil bir özne olarak var olduğu varsayılan Türklerin savaşçı bir karaktere sahip oldukları, tarihlerinin bir savaşlar tarihi olduğu ve bundan gurur duyulması gerektiğidir. Bu savaşlar tarihi fetih ve cihad da içermekte; “savunma” amaçlı sunulan savaşlar kadar fetih ve cihad amaçlı savaşlardan da övgüyle söz edilmekte; “diğer kavimlerin efendisi olmak” veya “fetih arzusu” Türklükle ilişkilendirilen özellikler olarak sunulmaktadır.¹³

[Orta Asya’dan göçlerin nedenleri arasında:] Türklerin yeni yurtlar edinmek istemesi (fetih arzuları)... (Maden vd., 2007: 42)

[“Türklerin İslamiyeti Kabul Etme Nedenleri” arasında:] İslamiyetteki cihat anlayışının, Türklerin yeni ülkeler fethetme idealiyle birleşmesi... (agy, s. 103)

Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra, bu dine samimiyetle bağlanmış ve hizmet etmişlerdir. Öyle ki, Karahanlılar Müslüman olmayan Basmlı ve Yabakular ile, Selçuklular ise Oğuz Yabgularıyla, soydaşları olmasına rağmen savaşmışlardır. Türk-İslâm devletleri

13- Cumhuriyet tarihi boyunca ders kitaplarında fetih, akın ve cihad temalarının nasıl işlendiğini de içeren kapsamlı bir ders kitapları incelemesi için bkz. Kanca (2007).

din uğruna kâfirlere karşı yaptıkları 'cihad'larla Hindistan'dan Anadolu'ya kadar İslâm ülkelerinin liderliğini üstlenmişlerdir. Türklerle beraber İslâm dünyası, maddî ve manevî alanda parlak bir dönem yaşamıştır. (Gündoğdu ve Bulduk, 2005: 154)

Savaşın olağanlaştırıldığı ve yüceltildiği bu alıntılarda bir diğer önemli nokta savaşlar ve din arasında kurulan yakın ilişkidir. İslam ve Türklük'ün "doğal" bir ilişki içinde sunulması savaş anlatılarına da yansımaktadır. Türklerin "fetih idealleri" ile İslam'ın "cihad" anlayışının örtüştüğü iddia edilirken, savaşçılığı özendirmeyen dinlerin "Türlere ters düştüğü" savunulmuştur. Örneğin, Maniheizm dini tüm ders kitaplarında benzer cümlelerle hor görülmektedir:

Ta-Po Kağan (572-581): Mukan Kağan'ın ölümünden sonra ülkenin Doğu kısmını yöneten Ta-Po Kağan, daha önce Göktürk ileri gelenleri tarafından zararlı görüldüğü için kabul edilmeyen Maniheizmi benimsedi. Bu dini korumaya başladı. Maniheizm, Göktürk inançlarına uymadığı için Ta-Po Kağan halkıyla ters düştü. Et yemeyen Mani dininin temel inançları, büyük sürülere sahip ve savaşçı Türklere ters düşmekteydi. (Maden vd., 2007: 49-50) Ta-Po zamanı, Göktürk Kağanlığının en parlak dönemi olmuştur. Ancak, yine bu dönemde çöküş belirtileri de kendini göstermiştir. Onun, Türk yaşam biçimi ile çelişen Mani dinini benimsemiş olması, hata olarak kabul edilmektedir. Çünkü, büyük sürülere sahip olan atlı ve savaşçı Türklere, et yemeyen Mani dininin temel inançlarının uyuşması güçlü. (Gündoğdu ve Bulduk, 2005: 60)

Bir yandan İslam ve İslam-dışı dini inanışlar arasındaki farklar "savaşçılık" prizmasında büyütülürken, bir yandan da İslam-içi farklılıklar aynı prizmada azımsanır veya yok sayılır. Ders kitapları Sûfi inanışlarından, Bektaşilikten veya Alevilikten neredeyse hiç söz etmezken, söz ettiği noktalara da "cengaverlik" vurgusu hâkim olur. Öğrenciler "Türk sûfilere" Alp-eren adı verilen "muharip dervişler" olarak, Hacı Bektaş Veli'yi ise "şehitliğin manevî açıdan çok yüksek bir merteye olduğunu" savunan bir din insanı olarak tanımlar:

Türk sûfilere ahlâk ve ruh temizliği ile beraber, kahramanlığı ve cengaverliği benimsemişlerdir. 'Alp-eren' adını verdiğimiz bu muharip dervişler Anadolu gibi birçok yerin Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında önemli hizmetler görmüşlerdir. (agy, s. 156)

Hacı Bektaş Veli, hayatı boyunca Türk toplumunda dinî ve ahlaki değerlerin yerleşmesi için çalışmıştır... Onun görüşleri çerçevesinde oluşan Bektaşî akımı, 13. asrın sonlarından itibaren Anadolu'da yaygınlaşmaya başlamıştır. İnsan sevgisine ve barışa büyük bir önem veren Hacı Bektaş Veli, toplumda Türk töresinin, örf ve âdetlerinin yaşatılıp yaygınlaştırılması için çaba harcamıştır. Anadolu halkına millî ve dinî değerlerimizi benimsetmek için uzun yıllar fedakârca çalışan Hacı Bektaş Veli, sohbetlerinde vatan sevgisi ve şehitlik üzerinde sıkça durmuştur. Şehitliğin manevî açıdan çok yüksek bir merteye olduğunu, Kur'an-ı Kerim ve hadislere dayanarak halka anlatmıştır. (Kızılar vd., 2006: 118)

Savaş-fetih-şehitlik temaları yalnızca tarih anlatılarında değil, her düzeyde ve her derste farklı biçimlerde öğrencinin karşısına çıkar, sıradanlaşır, doğallaşır. Öğrenci daha 1. sınıfta, bayrağın rengini “ataların kanı”nın verdiğini öğrenir (Erol vd., 2007a: 65); 3. sınıfta, yapması istenilen “bitişik eğik yazı çalışması” çerçevesinde, “Düşmanlarla savaşmalıyız çünkü...” cümlesini tamamlar (Karafilik vd., 2007: 27); kendisine verilen hecelerden “kahramanlık, komutan, şehit, gülle, vatan” kelimelerini oluşturmaya çalışır (agy, s. 53); aynı sınıfta Müzik dersinde “askerin milletin bayrağıyla çok yaşa” diye başlayan ve “süngüler cephede ayna gibi parlıyor/Kahraman Türk eri bayrak açmış bekliyor” diye devam eden bir “Halk Türküsü” öğrenir (Yaşar vd., 2007: 71); 6. sınıfta, “nabzımda ateş gibi, fetihlerden bir kan var” şarkı sözlerini ezberleyip “uyandırdığı duyguları” ifade eder (Özdemir, 2007: 16); “görevimdir bayrağımı üstün tutmak her bayraktan; can veririm, kan dökerim, vazgeçemem ben bu haktan” sözlerini içeren “Bayrağım” şarkısını “orta hız”da söyleyebilmeyi öğrenir (agy, s. 58); 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” konusu işlenirken “harita okuma ve atlas kullanımı” becerileri kazanmak için “savaş gemisi oyunu” oynar (Kolukısa vd., 2006b: 66); farklı sınıflarda Arif Nihat Asya’nın “Sana benim gözümle bakmayanın/Mezarını kazacağım” dizelerini de içeren “Bayrak” şiirini ezberler (Erol vd., 2007b: 70-71; Kurt vd., 2007a: 49); 10. sınıf Dil ve Anlatım kitabında, “kırk senedir dövüşe hasretim” diyerek savaşmak isteyen “ihtiyar” bir Türk’ün hikayesini okuyarak “ek fiil almış kelimeler” bulmaya çalışır (Acar vd., 2006: 130); Edebiyat dersinde Kayıkçı Kul Mustafa imzalı şu şiiri “tarihi dönem, eser ve sanatçı ilişkisi” çerçevesinde inceler: “Eğerleyin kır atımın ikisin/Fethedeyim düşmanların hepisin/Sabah namazında Bağdat kapısını/Allah Allah deyip açdı Genç Osman.” (Kurt vd., 2007b: 8); Felsefe dersinde ise “Ahlâk Felsefesi” işlenirken, “İstiklâl veya Çanakkale savaşlarıyla ilgili kahramanlık hikâyelerinden vatan sevgisi ve şehitlik coşkusu ile yapılan olağanüstü ahlâkî hareketlere örnekler” arar (Bolay, 2007: 93).

Kısacası, 1. sınıftan 11. sınıfa, müzikten felsefeye, edebiyattan okuma-yazma çalışmalarına kadar her sınıf ve her ders, savaşın ve şiddetin sıradanlaştığı, olumlandığı veya yüceltildiği metinler ve etkinliklerle doludur.

3) Askerileşmiş vatandaşlık

Füsün Üstel (2004), II. Meşrutiyet’ten bugüne vatandaşlık eğitimi üzerine yaptığı çarpıcı çalışmasında siyasal sınıf tarafından inşa edilmek istenen “makbul vatandaş”ın sivil değil, “militan vatandaş” olduğu sonucuna varır (s. 323-328). Üstel’e göre militan vatandaş profili üç eksen üzerinden inşa edilir. Birincisi, yurtseverlik eksenidir. İkincisi, haklar-vazifeler ekseninde ifade bulan

“vazifelerle borçlu” vatandaşlık anlayışıdır. Üçüncüsü ise “öteki'nin işaret edilmesinden oluşan bir zihinsel seferberlik durumunu toplum üzerinde ege-men” kılan tehdit/tehlike algısı eksenidir (agy, s. 324). Yeni ders kitaplarındaki tehdit/tehlike algısını ve bu algıdan doğan güvenleştirilmiş siyaset anlayışını bir önceki bölümde ele almaya çalıştık. Bu bölümde ise “vatanseverlik” ve “vazifelerle borçlu vatandaşlık” eksenlerinin ders kitaplarına yansımalarını inceleyeceğiz.

“Önce vatan”:

Vatandaşlığın vatanseverlikten ayrı düşünülmeceği, vatanseverliğin ise “can verme, kan dökme” ekseninde anlaşılması gerektiği düşüncesi bütün ders kitaplarına hâkimdir.¹⁴ Daha 1. sınıftan başlayarak, öğrenciyi kendisinden önce “vatanını” sevmesi ve vatani için kendisini “feda” etmekten kaçınmaması öğütlenir. Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabında uzun uzun tartışıldığı gibi “iyi vatandaş” vatanına bağlı vatandaştır; vatan sevgisi “en büyük faziletlerden, en mukaddes vazifelerdendir” ve vatan için “canını seve seve” vermekle ölçülür:

Vatan sevgisi, kalplerde sonsuza dek yaşatılması gereken bir duygudur. Bu duygu öğretilir ve yaşanır. Şairin dediği gibi: **“Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır./Toprak, eğer uğruna ölen varsa vatandır.”** Vatanlarına bağlı olmayan insanlar giderek milletlerine de bağlılık duygusunu kaybederler. Çünkü, üzerinde yaşanan topraklardan ilişkinin kopması, anlamsızlaşması, kültürel yozlaşmaya ve giderek millettan kopmaya yol açar... Ülkeye bağlılığın en iyi ifadesi, gerektiğinde canını seve seve ülkesi için verebilmektir. Bu nedenle; **vatan ve millet için namus, şan ve şerefini korumak için düşmanla savaşırken ölenlere ‘şehit’, sağ kalarak dönenlere ‘gazi’ deriz.** Şehitliği, ulaşabilecek en yüksek rütbe olarak kabul ederiz. (Komisyon, 2007: 117, vurgu özgün metinde)

İnsanlık tarihinin hangi sayfasına bakılırsa her zaman ve her millette ortaya çıkan yüksek fikirli ve faziletli ahlak sahiplerinin, vatan sevgisini dünya işlerinin hepsinden üstün tutmuş ve pek çoğu vatan yolunda canlarını seve seve vermiş olduğu görülür. Bundan dolayıdır ki her dinde, her millette, her terbiyede, her medeniyette vatan sevgisi en büyük faziletlerden, en mukaddes vazifelerdendir. (agy, s. 72)

Bu anlayışa göre, “evrensel insan hakları” anlayışı başta olmak üzere, hümanizmden çevreciliğe, sosyalizmden feminizme kadar “milli” olmayan, “vatan sevgisi”ni öncelemeyen herhangi bir dünya görüşü veya ahlak anlayışı “makbul” olamaz; hatta “gariptir” ve tehlikelidir:

Vatanseverliğin en büyük hareket unsurlarından, güç kaynaklarından olan vatan fikrini gönüllerden uzaklaştırmak, hakları korumanın en etkili araçlarından olan ateşli silahları,

14- Türk milliyetçiliğinin inşasında vatan imgesine dair ayrıntılı bir analiz için bkz. Bora (2007).

ellerden almaya benzer. Bir millet; vatan sevgisinden nefesini ayırırsa vatanını sevmezse çok zaman geçmez, vatanını, vatan sevgisiyle dolu olan başka milletlerin istilası altında görür. (agy, s. 73)

Dünyadan vatan fikrini kaldırmanın, insanlığa bir hizmet olacağını düşünenler varmış. Biz öyle garip bir maksadı gerçekleştirmek isteyenlere, öncülüğü seve seve bırakırız. Biz oturduğumuz yerlerin her taşı için cevher kıymetinde bir can verdik. Vatanın her avuç toprağı, o yola kendini feda etmiş bir kahramanın hatırasıdır. Bu bakımdan, bize göre; vatanı Çin ve Sibiry ile aynı değerde tutmak ihtimalin dışında görülür. Vatan bize kılıcımızın ekmeğidir. Daima kendimize ait, yalnız bize ayrılmış biliriz. Daima kendimizden çok sever, canımızı uğruna feda ederiz... (agy, s. 73)

Bu alıntılarda ifade bulan önemli bir nokta, vatanın kanla, ölümlerle tanımlanmasıdır. Öğrencilerden, daha çok küçük yaşlardan başlayarak, vatan deyince “kan” ve “kanla sulanmış toprak” düşünmeleri beklenmektedir.

Ben Neyim? Ben rengimi ataların kanından, ay yıldızımı göklerden aldım. Bağımsızlığın simgesiyim. Ben neyim? (Erol vd., 2007a: 65)

Kırmızı zemin üzerine beyaz ay yıldızdan oluşan bayrağımız, al rengini bu vatan için canlarını veren atalarımızın kanlarından almıştır. Onun kırmızı rengi, şehitlerimizin kanlarını simgeler. (Kızıler vd., 2006: 82)

Vatan toprağı kutsaldır. Bu topraklar, bize atalarımızdan miras kalmıştır. Her karışı onların kanlarıyla sulanmıştır. Atalarımız, vatanımız için canlarını seve seve feda etmişlerdir. Biz de bu kutsal emaneti, bizden sonra gelenlere teslim etmeliyiz. Bu da vatanımızı ve milletimizi sevmekle olur. (Yavuz, 2007: 182)

Vatanın öncelikle “kanla sulanan toprak” olarak düşünülmesi gerektiğine dair en çarpıcı örneklerden birini K. Çayır tespit etmiştir. 2006-2007 öğretim yılında kullanılan 7. sınıf Sosyal Bilgiler kitabının “Ekonomi ve Sosyal Hayat” ünitesinde, toprak ve orman kaynaklarının önemini anlatıldığı, Prof. Dr. Necmettin Çepel imzalı bir okuma parçasına yer verilir.¹⁵ Okuma parçasının anlatıcısı olan çocuk toprakla konuşmaktadır:

[Toprak] - Sana tarih derslerinde Kurtuluş Savaşını okuttular mı? Kurtuluş Savaşı, benimle ilgili sana ne ifade eder?

[Çocuk] - Tarih öğretmenimiz, ‘Geçmişini bilmeyen, geleceğinden emin olamaz’ diyerek bu savaşı ayrıntılarıyla anlattı. Seninle ilgili şunları öğrendim. Kars’tan İzmir’e, Karadeniz’den Akdeniz’e kadar tüm ülke topraklarını gazi ve şehit kanlarıyla karış karış sulayarak vatanımızı kurtarmışız.

- O şehitler için neler yaptınız?

- Birçok anıtlar diktik. Araziye kahraman Mehmetçiklerin dev gibi silüetlerini naksettik.

15- 2007-2008 öğretim yılında kullanılan kitapta bu okuma parçası yer almamaktadır.

Bunun altına Çanakkale'de şunları yazdık:

'Dur yolcu, bilmeden gelip bastığın bu toprak,

Bir devrin battığı yerdir.

Eğil de kulak ver, bu sessiz yığın,

Bir vatan kalbinin attığı yerdir.'

- Öyleyse bu anlamda beni nasıl tanımlarsın?

- Sen, uğruna kan dökülüp, can verilen 'VATAN' adı altında bayraklaşan, kutsal bir varlıksın.

(Genç vd., 2006b: 99)

Okuma parçasının devamında toprak, kendisine verilen zararları (ormanların kesilmesi, su kaynaklarının kurutulması, erozyon, vb.) anlatacaktır, ama bu "güncel" sorunlara geçmeden önce toprağın önemi, onu "karış karış" sulamış olan "şehit ve gazi kanları" ile tescil edilir. Daha önceki alıntılarda da vurgulandığı gibi vatan herşeyden önce "bize kılıcımızın ekmeğidir" (Komisyon, 2007: 73), örneğin "sabanımızın ekmeği" değil. Bu çerçevede, "insanlık" yararına bir buluşa imza atmak, Çin veya Sibirya'daki insan hakları ihlalleri veya çevre sorunları için çalışmak ya da Nobel gibi uluslararası ödüller kazanmak önemsizleşirken, bizi "önce vatan" fikrinden uzaklaştırdıkları ölçüde "tehlikeli" oldukları bile söylenebilir.

Bu bölümde tartıştığımız (ve ders kitaplarında daha onlarca örneği bulunan) alıntılar, öğrenciye birkaç mesajı bir arada verirler: iyi vatandaş vatansaver vatandaşdır; vatansaverlik ölüm ve kanla ölçülür; bir vatandaşın vatani için, ülkesi için yapabileceği en iyi şey onun için "can vermek, kan dökmek"tir; vatandaşlar olarak bu vatani, "karış karış kanlarıyla sulayanlara" borçluyuzdur; bu borcumuzu vatana ve devlete bağlılığımızla öderiz.

Bağımsız devletin "bağlı" vatandaşları:

Ders kitaplarının hepsinde devletin ve milletin "bağımsızlığı" sık sık vurgulanırken, birey olarak vatandaşlar için "bağlılık" önemli bir değer olarak sunulur. Milli Güvenlik Bilgisi kitabına son yıllarda eklenen "Vatandaşın Sahip Olması Gereken Temel Değerler ve Üstüne Düşen Görevler" başlıklı yeni bölüm ders kitaplarının tümünde kendini gösteren bu anlayışı çok güzel özetler (agy, s. 115):

Vatandaşın Sahip Olması Gereken Temel Değerler

Bağlılık

- Vatana
- Devlete
- Kanunlara
- Manevi Değerlere

Sorumluluk

- Topluma Karşı
- Devlete Karşı

Saygı

- İnsana Saygı
- Millete Saygı
- Devlete Saygı
- Kanunlara Saygı

Bu tablonun en dikkat çekici unsurlarından biri, “devlet”in hem “bağlı” olunması, hem “sorumluluk” duyulması, hem de “saygı” gösterilmesi gerekenler listesinde olmasıdır. Tabloyu izleyen bölümde bağlılık konusuna dört sayfa, sorumluluk konusuna bir sayfa, saygı konusuna da iki sayfa ayrılmasıyla, bağlılığın “temel vatandaşlık değerleri” arasındaki ağırlığı da vurgulanmış olur:

İyi vatandaş ve iyi insan; bağlılığı temel değer olarak benimser ve bu değere uygun hareket eder. Burada önemli olan; neye, kime ve hangi ilkelere bağlanarak davranılacağıdır. İyi vatandaş, iyi insan; pek çok ilke, kurum ve varlığa bağlıdır. Fakat bunlar içerisinde özellikle millete, ülkeye, devlete ve kanunlara bağlılık çok önemlidir. Bu varlıklar, bir arada yaşamamız, huzur ve mutluluk içerisinde var olmamızın ön şartıdır. (agy, s. 115-116)

Bu farklı “bağlılık” biçimlerinin hepsinde özcü bir kimlik anlayışı ile birlikte milletin, vatanın, devletin bireyden önce gelmesinin gerektiği görüşü güçlü ifadelerle tekrarlanır:

Millet özelliğini kazanan toplumun bireyi, ait olduğu millete ve onun dayandığı ilkeler ile ortak çıkarlara içtenlikle bağlılık duyar. Milletlerin dayandığı temel ilkelerin başında kültür gelir. Kültür, duyuş, düşünüş, sorunları çözme yöntem ve kuralları, ortak yaşama düzenidir. Kültür vasıtasıyla iletişim kurar, çalışır, neyi nasıl üreteceğimizi bilir, ailevi, dinî, ahlakî yaşantımızı düzenler, tabiatla ve hatta düşmanlarımızla nasıl mücadele edeceğimizi biliriz... Millet değerlerine bağlılık, bireylerin geleceğini garanti altına alır. (agy, s.116)

Vatan sevgisi, kalplerde sonsuza dek yaşatılması gereken bir duygudur. Bu duygu öğretilir ve yaşanır. Şairin dediği gibi: **“Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır./Toprak, eğer uğruna ölen varsa vatandır.”** Vatanlarına bağlı olmayan insanlar giderek milletlerine de bağlılık duygusunu kaybederler. (agy, s.117, vurgu özgün metinde)

Devlete bağlılık; millete, hukuka, düzen ve istikrara saygı ve inancı kapsar. Birey, devlete üyelikle vatandaşlık hakkını elde eder. Birey, devletin egemenliği çerçevesinde hukuki hak ve ödevleri olan bir varlıktır. Birey, devlet ile hukuka bağlı, devredilemez, vazgeçilemez insan hak ve özgürlüklerine sahip olur. Devlet vatandaşların hak ve özgürlüklerini korur, güvence altına alır. Vatandaşın sosyal, ekonomik, kültürel ihtiyaçları devletin egemen olduğu toplumda daha iyi karşılanır. (agy, s.118, vurgu özgün metinde)

Kanunlara bağlılık anayasal vatandaşlık görevidir... **Kanunlara uygun hareket etmemek, birey ve toplum yaşamı için bir tehdit oluşturur. Kanunların olmadığı veya kanunlara uyulmadığı yerlerde keyfilik, kendi çıkar ve arzularına göre hareket başlar. Bu ise birey, devlet ve toplum hayatı için kötü sonuçlar ortaya koyar.** (agy, s.118, vurgu özgün metinde)

Manevi değer ve semboller bir milletin kültürü içerisinde yer alır. **Dil, inanç, örf-adet, gelenek, görenek, ahlak, bayrak** vb. unsurlar manevi değer ve sembolere örnek olarak verilebilir. Manevi değer ve sembollerin temel işlevi toplumun üyelerini bir arada tutarak, onlara ortak ruh ve şuur vermeleridir. Aynı dili konuşan, ortak inançlara sahip, ortak sembollerini olan insanlar, sıradan bir insan yığını olmaktan kurtulup bir millet hâline gelirler.

Millet, bir toplumun ulaştığı en yüksek seviyedir... ‘Bayrak’, bir milletin ortak sembolüdür. **Bayrağa bağlılık millete, vatana, kültüre, tarihe, bugüne ve geleceğe bağlılıktır.** (agy, s.119, vurgu özgün metinde)

Milletin mutlaklaştığı ve “bir toplumun ulaştığı en yüksek seviye” olarak görüldüğü; bireye devletten bağımsız bir var oluşun öngörülmediği; tüm “hakların” devlet üzerinden tanımlandığı; kültürün ise bize “düşmanlarımızla nasıl mücadele edeceğimizi” öğrettiği savunulan bu “vatandaşlık” anlayışı hayli düşündürücüdür.

Burada devlete ve kanunlara bağlılığın iki ayrı madde olarak işlenmesi ayrıca ilginç ve önemlidir, zira devlet-vatandaş ilişkisinde kanunlardan öte bir boyut olduğunu düşündürür. Kitabın ilerleyen bölümlerinde devlet-vatandaş ilişkisi “iç tehdit” tartışmasıyla tekrar gündeme gelir. PKK terör örgütü için “henüz oynama çağındaki çocukları zorla toplumsal gösterilere katılmaya zorlayarak onların taze beyinlerine şiddeti ve devlete karşı itaatsizlik duygusunu yerleştirmekte” (agy, s. 139) denmesi, “normal” olanın “devlete *itaat*” olduğu mesajını verir. Vatandaşın devletle ilişkisinin “itaat” üzerinden tanımlanması gerek uluslararası insan hakları anlayışı gerek demokrasi çerçevesinde kuşkusuz ki çok sorunludur.

Sonuç:

Ders kitaplarına hâkim olan ordu-millet mitinin önemli bir uzantısı asker-sivil ayrımının ortadan kalkması, vatandaşlığın askeri değerler ve süreçler çerçevesinde anlamlandırılmasıdır. Ders Kitaplarında İnsan Hakları II taraması eğitimin ve vatandaşlık anlayışının askerleşmesine dair çok önemli ipuçları sunmaktadır. Beş yıl önce yapılan taramayla karşılaştırıldığında, yeni ders kitaplarındaki “ordu-millet” vurgusunun daha güçlü ve daha yaygın olduğu görülmektedir. Örneğin, Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabı büyük ölçüde aynı kalmışken, eklenen okuma parçalarıyla “ordu-millet” vurgusu güçlendirilmiştir (agy, s. 68-73). Yeni eklenen “Vatandaşın Sahip Olması Gereken Temel Değerler ve Üstüne Düşen Görevler” bölümü ise askerleşmiş bir vatandaşlık ideali sunmaktadır (agy, s. 115-122).

2003 yılında yayımlanan çalışmada da vurguladığımız gibi Türkiye’deki eğitimin insan hakları çerçevesine oturması için atılması gereken önemli adımlardan biri eğitimin *sivilleşmesidir*. Bunun için ders kitaplarına hâkim olan ordu-millet mitinin, askerleşmiş vatandaşlık anlayışının ve savaşın/şiddetin sıradanlaştığı, olumlandığı, yüceltildiği tüm metinlerin sorgulanması gerekmektedir.

Bu sorgulama, dünyada bizim bildiğimiz başka bir örneği bulun-

mayan Milli Güvenlik Bilgisi dersinin içeriğinden öte *varlığını* tartışmaya açmadan çok sınırlı kalacaktır. Asker-öğretmenler tarafından tüm öğrencilere zorunlu bir askerlik dersi verilen bir eğitim sistemi asker-sivil ayrımının ortadan kalktığı, askerleşmiş bir eğitim sistemidir ancak.

Daha önce de vurguladığımız gibi, sivilleşme, yalnızca var olan sorunlu alanları değiştirmeyi değil, eğitim sürecine yeni bazı alanların ve yaklaşımların eklenmesini de içermelidir. Ders kitaplarında rastlanan önemli bir eksiklik, barışçıl süreçlere ve şiddetsiz mücadele yöntemlerine dair örneklerdir. Dünya ve Türkiye tarihlerinin savaşlardan ibaretmiş gibi aktarılması, tarihin ve insanlar arasındaki ilişkilerin önemli bir kısmını karanlıkta bırakmayı ve savaşları doğallaştırmayı getirmektedir. Karşılıklı anlayış, farklılıkların bir arada yaşaması, yardımlaşma, barış çabaları, sorunların şiddet içermeyen yöntemlerle çözüldüğü süreçler, insan hakları hukukunun getirdiği kazanımlar gibi olumlu, barış ve insan hakları açısından öğretici örneklerin ders kitaplarında yer almaya başlaması, öğrencilerin hayata ve kendilerine bakışlarında büyük farklar yaratabilir, bu süreçlere dair merak ve onlara dahil olma yönünde bir ilgi ve istek uyandırabilir.

Önümüzde duran acil soru şudur: 21.Yüzyıl Türkiye'sine dair "iyi vatandaş" ideali "can veririm, kan dökerim" diyen gençlerden mi geçmeye devam edecektir, yoksa farklı bir vatandaşlık ve eğitim anlayışı geliştirilebilecek midir?

Kaynakça:

- ACAR, M. vd. (2007). *Ortaöğretim Dil ve Anlatım 9*, İstanbul: MEB Yayınları.
- ACAR, M. vd. (2006). *Ortaöğretim Dil ve Anlatım 10*, İstanbul: MEB Yayınları.
- AKGÜL, M. vd. (2007). *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10*, Ankara: MEB Yayınları.
- ALTINAY, A. G. (1999) "Askerlik ve Eğitim," *Birikim*, 125-126 (Eylül-Ekim): 200-208.
- ALTINAY, A. G. (2003). "Militarizm ve İnsan Hakları Ekseninde Milli Güvenlik Dersi," B. Çotuksöken vd. (der.), *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları* içinde, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 138-157.
- ALTINAY, A. G. (2004). *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender and Education in Turkey*, New York: Palgrave.
- ALTINAY, A. G. (2008) "Künye Bellemeyen Kezbanlar: Kadın Redçiler Neyi Reddediyorlar?" Ö. H. Çınar ve C. Üsterci (der.), *Çarklardaki Kum: Vicdani Red – Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 113-133.
- ALTINAY, A. G. ve T. Bora. (2002). "Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik," T. Bora (der.), *Milliyetçilik: Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, Cilt 4 içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 140-154.
- AYDIN, İ., vd. (2007). *T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Lise 3*, İstanbul: MEB Yayınları.
- BERKTAY, H. (1990). "İktisat Tarihi: Osmanlı Devletinin Yükselişine Kadar Türklerin İktisadi ve Toplumsal Tarihi," S. Akşin vd. (der.), *Türkiye Tarihi I* içinde, İstanbul: Cem Yayınevi, 25-137.
- BİLGİN, P. (2007). "Only Strong States Can Survive in Turkey's Geography': The uses of 'geopolitical truths' in

- Turkey," *Political Geography*, 26:740-756.
- BOLAY, S. H. (2007). *Liseler İçin Felsefe Ders Kitabı*, Ankara: Gün Yayınları.
- BORA, T. (2007). "Türk Milliyetçiliğinin İnşasında Vatan İmgesi: Harita ve 'Somut' Ülke. Milliyetçiliğin Vatani Neresi?" *Birikim*, 213(Ocak): 26-36.
- BUĞRA, A. ve Ç. Keyder. (2007). *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- COPEAUX, E. (1998). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993): Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ÇETİN, N. vd. (2006). *Liseler İçin Genel Türk Tarihi*, Ankara: MEB Yayınları.
- ENLOE, C. (2003). *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*, İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- ENLOE, C. (2006). *Manevralar: Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERGÜL, L. vd. (2007). *Ortaöğretim Dil ve Anlatım 11*, İstanbul: MEB Yayınları.
- EROL, A. vd. (2007a). *İlköğretim Türkçe 1 Öğrenci Çalışma Kitabı*, Ankara: MEB Yayınları.
- EROL, A. vd. (2007b). *İlköğretim Türkçe 6 Ders Kitabı*, Ankara: MEB Yayınları.
- ERSANLI BEHAR, B. (1992). *İktidar ve Tarih: Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul: Afa Yayınları.
- FARMER, P. (2005). *Pathologies of Power: Health, Human Rights, and the New War on the Poor*, Berkeley: University of California Press.
- FEINMAN, I. R. (2000). *Citizenship Rites: Feminist Soldiers and Feminist Antimilitarists*, New York: New York University Press.
- GENÇ, E. vd. (2006a). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*, Ankara: MEB Yayınları.
- GENÇ, E. vd. (2006b). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*, Ankara: MEB Yayınları.
- GENÇ, E. vd. (2007). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- GÜNDOĞDU, A. ve O. Ü. Bulduk, (2005). *Lise Tarih 1*, Ankara: Tutibay Yayınları.
- GÜNDOĞDU, A. ve O. Ü. Bulduk, (2007). *Lise Tarih 1*, İstanbul: Tutibay Yayınları.
- KANCI, T. (2007). *Imagining the Turkish Men and Women: Nationalism, Modernism, and Militarism in Primary School Textbooks, 1928-2000*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- KANCI, T. ve A. G. Altınay. (2007). "Educating Little Soldiers and Little Ayses: Militarised and Gendered Citizenship in Turkish Textbooks," M. Carlson, vd. (der.), *Education in 'Multicultural' Societies: Turkish and Swedish Perspectives* içinde, İstanbul: Swedish Research Institute in İstanbul ve I.B. Tauris, 51-70.
- KAPULU, A. vd. (2007). *İlköğretim Türkçe 6 Öğrenci Çalışma Kitabı*, Ankara: Koza Yayınları.
- KARA, K. (2006). *Lise T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, Ankara: Önde Yayıncılık.
- KARAFİLİK, F. vd. (2007). *İlköğretim Türkçe 3 Öğrenci Çalışma Kitabı*. İstanbul: Harf Yayıncılık.
- KIZILER, H. vd. (2006) *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9*, Ankara: Tutku Yayıncılık.
- KOLUKISA, E. A. vd. (2006a). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*, Ankara: A Yayınları.
- KOLUKISA, E. A. vd. (2006b). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Ankara: A Yayınları.
- KOMİSYON (2003). *Milli Güvenlik Bilgisi*, İstanbul: MEB Yayınları.

- KOMİSYON (2007). *Millî Güvenlik Bilgisi*, Ankara: MEB Yayınları.
- KURT, A. vd. (2007a). *Ortaöğretim Türk Edebiyatı 9*, Ankara: MEB Yayınları.
- KURT, A. vd. (2007b). *Ortaöğretim Türk Edebiyatı 10*, Ankara: MEB Yayınları.
- KUTLUATA, Z. (2006). *Gender and war during the late Ottoman and early republican periods: the case of Black Fatma(s)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- MADEN, M. vd. (2007). *Lise Tarih 1*, İstanbul: MEB Yayınları.
- ÖZDEMİR, N. (2007). *İlköğretim Müzik 6 Öğrenci Çalışma Kitabı*, Ankara: MEB Yayınları.
- SINCLAIR-WEBB, E. (2000). “‘Our Bülent is Now a Commando’: Military Service and Manhood in Turkey,” M. Ghossoub ve E. Sinclair-Webb (der.), *Imagined Masculinities: Male Identity and Culture in the Modern Middle East* içinde, Londra: Saqi Books, 65-91.
- ÜSTEL, F. (2004). *“Makbul Vatandaş”ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- YAŞAR, N. vd. (2007). *İlköğretim Müzik 3 Öğretmen Kılavuz Kitabı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- YAVUZ, N. (2007). *İlköğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8*, İstanbul: Prizma Yayıncılık.